

УДК: 811.112'373.611

Ж. А. Дягілева,
кандидат філологічних наук, старший викладач
(Київський національний лінгвістичний університет)
jeanetta@ukr.net

Лінгвокультурологічний аспект дослідження словотвірного потенціалу лексем із значенням *Freundschaft* в німецькій мові

У даній статті описуються похідні слова як номінанти концепту FREUNDSCHAFT в німецькій мові. Обґрунтовується актуальність словотвірного потенціалу лексем для їх лінгвокультурологічного дослідження, розглядається найпродуктивніший тип словотвору лексем із значенням Freundschaft в німецькій мові. Завдяки виділенню семам уточнюється семантична структура аналізованого концепту і визначаються групи похідних слів відповідно до значеннєвих компонентів концепту FREUNDSCHAFT.

Лінгвокультурологічні дослідження концептів [1; 2; 3] спрямовані передусім на опис їх значеннєвих компонентів з метою створення концептуальної картини, адекватної уявленню мовної свідомості, проте неповної, оскільки вона не відображає значеннєвої варіації на міжчастиномовному рівні. Лексеми цього рівня відрізняються одна від одної способом членування й мовної репрезентації поняття, зокрема способом реалізації вихідного кола значень. Адже в похідних словах наглядно експліковано результат предметно-пізнавальної, інтерпретативної діяльності людини [4: 45]. Значне збільшення ознак концепту може бути отримано завдяки побудові і вивченню його словотвірного поля. Тому нашою метою буде систематизація й виявлення функціонально-семантичної специфіки лексем із значенням *Freundschaft*, утворених різними словотвірними способами.

Відомо, що номінативна функція мови здійснюється в рамках наявних мовних знаків [5: 104]. Часто новий засіб називання продукується від уже наявного, тому словотвір посідає важливе місце в функціонально-когнітивних процесах. Вивчення словотвірної й лексичної вмотивованості слова дозволяє усвідомити раціональність зв'язку значення й звукової оболонки слова, а також зрозуміти його внутрішню формально-змістовну організацію як спосіб відображення позамовного змісту [6].

Словотвірні процеси супроводжуються складними семантичними перетвореннями, що виникають як між вихідним і похідним словом, так і всередині похідного слова між основою й афіксом. Семантика органічно пов'язана зі словотвором, оскільки однією з основних функцій останнього є формування значення або відтінків значення похідного слова [7: 36]. Отже, похідні слова із значенням *Freundschaft* потребують аналізу морфологічної структури й семантичних відношень між вихідним і похідним словом. Це дозволить виявити найтипівіші для зазначеного поля словотвірні засоби і конкретизувати уявлення про *дружбу* в німецькій мовній свідомості.

Відправною точкою цього дослідження виступає лексема *Freund*, яка серед інших лексем із значенням *Freundschaft* має найбільше семантичне наповнення, коло її значень охоплює всі визначені нами значеннєві компоненти. Такий статус зумовлений формальною непохідністю лексеми *Freund* і безпосереднім успадкуванням значення від індогерманського кореня.

Особливе місце серед похідних лексем посідає *Freundin*, утворена за допомогою суфікса *-in*, який вказує на належність слова до класу дійових осіб жіночого роду. Проте її не можна вважати лише гендерним відповідником лексеми *Freund*, про що свідчить також проведений етимологічний аналіз. Більшість тлумачних словників не виділяє *Freundin* в окрему статтю, а посилається на окремі лексико-семантичні варіанти лексеми *Freund*. Проте варто згадати, що *Freund* може позначати суб'єкти дружніх відносин і чоловічої, і жіночої статі, напр.: *Diese Frau war sein bester Freund* [8]. Саме тому значення лексеми *Freundin* вимагає уточнення:

Freundin – ein sehr nahestehender, weiblicher Mensch, für den man freund- und kameradschaftliche Gefühle entwickelt hat [9]: *Einige Mädchen kannten sich, schwatzten und lachten. Lisa suchte ihre Freundin Silvy, die nirgends zu sehen war. Sie rauchte nervös* (Jentzsch).

– Kurzform für feste Freundin; Geliebte [10]: *Ich finde, Ronny sollte seinen Entschluss zurücknehmen, denn Menschen sind wichtiger als die Armee. Und wenn Ronny wirklich liebt, lässt er seine Freundin auch nicht im Stich* (Laipold).

У семантичному наповненні лексеми *Freundin* на перший план виходить сема *emotionale Verbundenheit* (душевно-емоційний зв'язок), а не *geistliche Verbundenheit* (зв'язок, заснований на духовно-ментальному рівні). Стосунки між подругами передбачають інтенсивне неформальне спілкування, яке повинно бути очним і вербальним, вони повинні бути разом і спільно брати участь у тому, що відбувається в їхньому житті [2: 355], напр.: *Ein paar Mal unterbrach mich meine Mutter, weil ich ihr irgendetwas helfen sollte, Wäsche abnehmen und so was. Die Freundinnen meiner Mutter brachen ungefähr gleichzeitig über uns herein. Insgesamt waren es fünf* (Berneburger).

Наступним дериватом лексеми *Freund* на позначення суб'єкта дружніх відносин виступає *Freundchen* (дружечок). Слово утворене за допомогою зменшувального суфікса *-chen* і вживається як звернення до когось із погрозою. Таку форму стосовно незнайомих використовують рідко через певну фамільярність, тільки якщо адресат набагато молодший за мовця, напр.: *Mit wem? Ich weiß nicht, wie sie alle heißen, und du wirst sie sowieso nicht kennen, Freundchen. Halt, vielleicht sagst dir der Name von ihrem Chef etwas [...] Welcher Chef, Papa?* (Biller)

Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що найпродуктивнішим типом словотвору для лексико-семантичного поля *Freundschaft* (далі – ЛСП) виступає словоскладання. Відомо, що словоскладання в німецькій мові є досить продуктивним. Така форма словотвору може вважатися ознакою певної особливості мовного мислення німецьких носіїв мови, оскільки будь-яке явище мови продуктивне, якщо воно відповідає потребам тих, хто спілкується цією мовою. Нові лексичні одиниці, утворені словоскладанням в німецькій мові, які спочатку вживаються оказіональними, мають потенціал стати нормативними й увійти до складу словників німецької мови [11: 182].

Певно, що можливість пояснити індивідуальне значення слова через інше слово та відношення до позначуваної реалії вимагає опису таких фактів як системних, тобто таких, що відображають регулярно повторювані семантичні зв'язки між одноструктурними утвореннями. Тому виникає проблема раціонального тлумачення похідних слів через одиниці, що їх мотивують і встановлення правил, які б забезпечили однакові стандартні формули значень для опису однотипних похідних лексем і які б відобразили найтиповіші і найчастотніші випадки семантичних асоціацій одного слова з іншим [11: 183]. Такий спосіб тлумачення можна представити за допомогою трансформаційного аналізу. Спробуємо визначити семантичні відношення між безпосередніми складниками лексичних одиниць з компонентом *-freund-*. Аналізований компонент може в будь-якій послідовності поєднуватися з іншими основами, утворюючи нову лексичну одиницю. Між компонентами складеного слова існує певний семантичний зв'язок. Якщо перший компонент уточнює значення другого, тоді йдеться про підрядний зв'язок [4]. Так, перший компонент *Freund-* у складних словах виконує функцію означення, надаючи певному ряду іменників семантики "дружній", напр.: *Freundesdienst, -gruß, -hand, -hilfe, -pflicht, -tat, -treue, -wort, -kreis, -land, -paar. Wir rufen ihm über das Grab hinaus einen treuen Freundesgruß zu. Möge ihm die Erde leicht sein!* (Biller) У поданому переліку лексем простежуємо етичний компонент концепту FREUNDSCHAFT – це ті елементарні дії, які повинен виконувати суб'єкт дружніх стосунків у межах "кодексу дружби", напр.: *Freundesdienst* (дружня послуга), *Freundeshilfe* (дружня допомога), *Freundestreue* (дружня вірність).

Приєднання до основного компонента *-freund* інших уточнювальних основ урізноманітнює позначення суб'єкта дружніх стосунків. Усі утворені складні слова можуть бути розподілені за значеннєвими компонентами концепту FREUNDSCHAFT на окремі групи:

– **Freundschaftsbeziehungen:** *Brief-, Schul-, Jugend-, Busen-, Duz-, Studien-, Gast-, Menschenfreund.* Напр.: *Und Helmut Kohl hat seinem Duzfreund bisher ziemlich alle Wünsche erfüllt – einschließlich des "Wegsehens vom Kriegsgeschehen", das die FAZ "skandalös" nennt* (Schmidt-Häuer).

– **Neigung:** *Bastel-, Blumen-, Bücher-, Garten-, Geschäfts-, Handels-, Heimat-, Kunst-, Musik-, Natur-, Opern-, Rätsel-, Schlager-, Sport-, Tierfreund.* Напр.: *Aber schon das gewöhnliche Mikroskop bietet dem Naturfreund nicht nur eine Verdeutlichung des Gesehenen, wie ein Opernglas, sondern es offenbart ihm eine sonst unsichtbare Welt* (Frisch).

– **Liebesbeziehungen:** *Haus-, Herzens-, Frauen-, Seelenfreund.* Напр.: *Die Wahrheit wird dabei immer auf den Kopf gestellt. Keinem Mann wird es gefallen, wenn seiner Frau nachgeredet wird, daß sie drei Hausfreunde hätte. Das spricht nicht für eine gute Ehe* (Smolka).

– **Gleichheit:** *Partei-, Gesinnungs-, Unions-, Vereins-, Volksfreund.* Напр.: *Volk und Gesetz haben König und Gott abgelöst. Tradition sollte allein die Erinnerung an die Volksfreunde stiften. Dies war kompliziertes Unterfange* (Busch).

Окремої уваги заслуговують складні слова, компонентами яких стають антоніми:

Freundfeind – jemand, dem man sowohl freundschaftliche als auch feindselige Gefühle entgegenbringt [9]: *Mit dem Glück aus Hollywood ausgerüstet, war Carla bereit, sich das Kind nehmen zu lassen, das Kind des schwarzen Freundes, des Freundfeindes aus dem dunklen Amerika, töten zu lassen* (Koeppen).

Freund-Feind-Schema – Schema zur Beurteilung von Menschen hinsichtlich ihrer freundlichen oder feindlichen Einstellung zu einem selbst oder zueinander ohne weitere Differenzierung [10: 502]. Відсутність зазначених вище лексем у двомовних словниках свідчить про їх лакунарність, оскільки переклад на іншу мову можливий лише описово. Існування цих понять і відповідних слів у німецькому лексиконі зумовлено культурно-історичними обставинами. Німецький соціум орієнтується у світі через призму схеми *Freund-Feind*. Друг і ворог безапеляційно поляризуються між добром і злом. Ворогом може виступати все, що інакше: раса, нація, релігія, економічна система. Скрізь, де діє цей механізм, зникає здатність адекватно сприймати дійсність. Тоді застосовують будь-які методи для знищення ворога [12: 100].

Якщо слово *Freund* протягом усієї історії свого існування позначало суб'єкта або об'єкта дії, то утворене від нього слово *Freundschaft* із суфіксом абстрактного значення *-schaft* пройшло кілька етапів семантичної еволюції. Починаючи від збірної назви, яка позначала (і засвідчує регіонально) сукупність родичів (*Die Hehlmanns hatten eine weitläufige Freundschaft*), до називання міжособистісних відносин (*Ihre Freundschaft hat einen Riss bekommen*), а також зі значенням "співробітництво, взаєморозуміння між країнами, народами" (*die Freundschaft unter den Völkern vertieft sich*) [9]. Саме тому складні слова з компонентом *Freundschaft-* носять більш офіційний характер (порівняно з компонентом *Freund-*), напр.: *Freundschaftsbesuch, -beweis, -bund, -bündnis, -bande, -geschenk, -preis, -dienst, -spiel, -vertrag, -beziehungen, -fahne, -rat, -treffen. Auf der Grundlage von Freundschaftsverträgen vollzog sich die Zusammenarbeit mit entsprechenden Gesellschaften in der CSSR, in Polen, der UdSSR und Ungarn* (Herbst).

Менш чисельним виявився корпус лексичних одиниць із другим компонентом *-freundschaft*, напр.: *Gast-, Geistes-, Jugend-, Völker-, Pionierfreundschaft. Eine lange Strähne nußbraunen Haares liegt daneben. Das ist alles, was mir von einer innigen Jugendfreundschaft geblieben ist* (Müller-Jahnke).

Попри те, що з граматичної перспективи іменник несе основне семантичне навантаження в ЛСП *Freundschaft*, дослідження інших частин мови може значно розширити семантичне наповнення цього поля. Очевидно, що, говорячи про однокореневі прикметники й дієслова ЛСП *Freundschaft*, йдеться про перехід слів з одного лексико-граматичного класу до іншого, напр.: іменник *Freund* – прикметник *freund* (*freundschaftlich, befreundschaftlich, freundnachbarlich*). На спільному з іменником *Freund* семантичному ґрунті прикметники позначають якість, характеризують стан або дію, напр.: *Er kommt mir jetzt vor wie ein Professor der Menschheit! – Er trat so nobel, so freundschaftlich zu mir* (Altenberg). Прислівник із значенням *дружньо* не передбачає в діях дотримання всіх умов "кодексу дружби". Новою для ЛСП *Freundschaft* виявляється семантика *gutes, freundliches Verhalten* (приятна, привітна поведінка).

Останнім етапом дослідження лексем із значенням *Freundschaft* на словотвірному рівні залишаються відіменникові дієслівні утворення. Етимологічне вивчення дієслівного ряду із значенням *Freundschaft* свідчить про поступовий вихід його компонентів з ужитку, пор.: *freunden* (свн. *vriunden*), *sich freunden, befreunden, entfrenden* [9] – *sich anfreunden, sich befreunden* [13]. Лише два зафіксовані в сучасних словниках дієслова визначаються як синоніми: *sich anfreunden – sich mit jemandem, etwas befreunden*: *jemandes Freund werden, sich jemandem freundschaftlich anschließen*, напр.: *Von da ab befreundeten wir uns mehr und mehr. Wir waren beides einzige Kinder, die durch ihr stetes Zusammensein mit Erwachsenen reifer zu sein pflegen als andre* (Braun). Основним семантичним компонентом у поданих дієсловах виступає "початок дружніх стосунків". Опис подальших дій у дружніх стосунках здійснюється в німецькій мові засобами дієслівних словосполучень з іменником *Freundschaft*, напр.: *eine Freundschaft pflegen, befestigen* [9].

Отже, семантика концепту FREUNDSCHAFT виявляється і на словотвірному рівні. Значний словотвірний потенціал лексем із значенням *Freundschaft* засвідчив актуальність відповідного концепту в німецькій мовній свідомості. Слова з кореневою основою *-freund-* конкретизують учасників *дружби* (*Brieffreund, Parteifreund*) або дії в рамках дружніх стосунків (*Freundschaftstreffen, Freundeshilfe*). Аналіз лексем із значенням *Freundschaft* у ролі прикметників визначив додаткову сему *gutes, freundliches Verhalten* (приятна, привітна поведінка). Перспективним вважаємо подальше дослідження словотвірного потенціалу лексем із значенням *Freundschaft* у творах німецьких авторів з метою визначення найчастотніших словотвірних моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описания языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 776 с.
3. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – С. 40–76.
4. Вендина Т. И. Словообразование как источник реконструкции языкового сознания / Т. И. Вендина. // Вопросы языкознания. – 2002. – №4. – С. 42–69.
5. Hartmann P. Zum Begriff des sprachlichen Zeichens / P. Hartmann // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. Berlin : Aufbau-Verlag, 1968. – H. 3. – 172 S.
6. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. – М. : КомКнига, 2007. – 375 с.
7. Lenz F. Corpuslinguistik in Lexik und Grammatik / Friedrich Lenz. – Tübingen : Stauffenburg-Verl, 2005. – 206 S.
8. Deutsches Wörterbuch / [Jacob Grimm und Willhelm Grimm]. – Leipzig : S. Hirzel, 16 Bde. – 1854–1960. – Режим доступа : <http://www.germazope.uni>.
9. Das digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jh. – Режим доступа: <http://www.dwds.de>.
10. Wahrig R. Deutsches Wörterbuch. – Burfeind : Bertelsmann lexikon Institut, 2006. – 1728 S.
11. Вильмс Л.Е. Ассоциативно-образные переосмысления в сложных словах с компонентом 'liebe-?'-liebe' / Л.Е. Вильмс // Языковая личность : культурные концепты : [сб. науч. тр.]. – Волгоград : Перемена, 1996. – С. 176–184.
12. Picht G. Das richtige Maß finden : der Weg des Menschen ins 21. Jahrhundert / Picht G. – Freiburg [Breisgau] ; Basel ; Wien : Herder, 2001 – 191 S.
13. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 1989. – S. 538.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Krasavskiy N. A. Emotsyonalnye kontsepty v nemetskoj i russkoj lingvokulturah [Emotional concepts in the German and Russian linguistic culture] / N. A. Krasavskiy. – M. : Gnozis, 2008. – 374 s.
2. Vezhbtskaya A. Semanticheskie universalii i opisanie yazikov [Semantic universals and description of the language] / A. Vezhbtskaya. – M. : Yazyki russkoi kultury, 1999. – 776 s.
3. Stepanov Yu. S. Konstanty : Slovar russkoi kultury. Opyt issledovaniya [Constants : The dictionary of the Russian culture. The experience of research] / Yu. S. Stepanov. – M. : Shkola "Yazyki russkoi kultury", 1997. – S. 40–76.
4. Vendina T. I. Slovoobrazovanie kak istochnik rekonstruktsii yazykovogo soznaniya [Word-formation as the source of the reconstruction of the language consciousness] / T. I. Vendina // Voprosy yazykoznanija. – 2002. – № 4. – S. 42–69.
5. Hartmann P. Zum Begriff des sprachlichen Zeichens / P. Hartmann // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. Berlin : Aufbau-Verlag, 1968. – H. 3. – 172 S.
6. Stepanova M. D. Slovoobrazovanie sovremennoego nemetskogo yazyka [Word-formation of the modern German language] / M. D. Stepanova. – M. : KomKniga, 2007. – 375 s.
7. Lenz F. Corpuslinguistik in Lexik und Grammatik / Friedrich Lenz. – Tübingen : Stauffenburg-Verl, 2005. – 206 S.
8. Deutsches Wörterbuch / [Jacob Grimm und Willhelm Grimm]. – Leipzig : S. Hirzel, 16 Bde. – 1854–1960. – Rezhim dostupu : <http://www.germazope.uni>.
9. Das digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jh. – Rezhim dostupu : <http://www.dwds.de>.
10. Wahrig R. Deutsches Wörterbuch. – Burfeind : Bertelsmann lexikon Institut, 2006. – 1728 S.
11. Vilms L. E. Assotsiativno-obraznye pereosmysleniya v slozhnyh slovah s komponentom 'liebe-?'-liebe' [Associative figurative reconsideration in the complex words with the component 'liebe-?'-liebe'] / L. E. Vilms // Yazykovaya lichnost : kulturnye kontsepty : [zb. nauk. prats]. – Volgograd : Peremena, 1996. – S. 176–184.

12. Picht G. Das richtige Maß finden : der Weg des Menschen ins 21. Jahrhundert / Picht G. – Freiburg [Breisgau] ; Basel ; Wien : Herder, 2001 – 191 S.
13. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 1989. – S. 538.

Матеріал надійшов до редакції " ____ " _____ 2012 р.

Дягилева Ж. А. Лингвокультурологический аспект исследования словообразовательного потенциала лексем со значением Freundschaft в немецком языке

В данной статье описываются производные слова как номинанты концепта FREUNDSCHAFT в немецком языке. Обосновывается актуальность словообразовательного потенциала лексем для их лингвокультурологического исследования, рассматривается самый продуктивный тип словообразования лексем со значением Freundschaft в немецком языке. Благодаря выделенным семам уточняется семантическая структура анализируемого концепта и определяются группы производных слов в соответствии со смысловыми компонентами концепта FREUNDSCHAFT.

Dyagilyeva Zh. A. Linguistic culturological aspect of research of word-formation potential of lexemes with the meaning Freundschaft in German language

The article describes the derivative words as nominees of the concept FREUNDSCHAFT in the German language. It proves the urgency of word-formation potential of lexemes for their linguistic culturological researches. The most productive type of the word-formation of the lexemes with the meaning Freundschaft in the German language is considered, historical changes in the semantic filling of the morphemes of some derivative words are exposed. Owing to singled out semes semantic structure of the concept in question is specified and the groups of derivative words in conformity with semantic components of the concept FREUNDSCHAFT are indicated.